

Amerikan Belgelerine Göre Balkan Antantında Türkiye'nin Rolü

Hikmet ksz*

zet

Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan barış antlaşmaları Avrupa'da huzuru sağlayamamıştır. Almanya'nın "Hayat Sahası" ve İtalya'nın "Bizim Deniz" politikaları gerek Avrupa'da gerekse Akdeniz'de yayılmacı faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda savaştan yenik çıkan Avusturya, Macaristan, Bulgaristan gibi devletlerin barış antlaşmalarından memnun olmayış ve sınırları konusundaki revizyonist beklentileri kıtada güvenlik arayışına yol açmış ve denge kurma çabaları başlamıştır. Bu kapsamda savaş sonrasında Küçük Antant, Briand-Kellog Paktı, Dört G Paktı gibi paktlar kurulmuştur. Avrupa'da bu paktların kurulması, Balkan lkeleri arasında da bir ittifakın faydalı olacağı inancını oluşturmuştur. Bu anlayışın sonucunda 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı kurulmuştur. Amerikan arşiv belgeleri ve gazetelerine göre Türkiye, Bulgaristan'ın da paktta yer alması adına çalışmış ve bazı istisnalar dışında statükonun korunması yolunu izlemiştir. Türkiye, dünya barışı için izlediği politikaya paralel olarak Balkan Antantı ile birlikte olası bir savaş zamanında sınırlarını güvence altına almak istemiştir. Kendi gücünü yükseltirken hem batıda hem de doğuda paktlara katılarak büyük glerden bağımsız bir güvenlik politikasını benimsemiştir. Balkan Antantının katılımcılarına olan faydaları kadar zayıflıklarının da yer aldığı Amerikan kaynaklarına göre ye olan her ülkenin bu pakttan beklentisi farklıydı. Türkiye'nin beklentisi; Küçük Antanta karşı denge kurmak, Ege'deki Yugoslav baskısını azaltmak, Balkan yarımadasını güçlendirerek büyük glerin çatışma alanının dışında tutmaktı. Ayrıca Boğazların statüsünün değiştirilmesinde Balkan lkelerinin desteğini sağlamayı, bu ülkeler arasında yapılan ikili antlaşmalar gibi konularda söz sahibi olmayı da hedeflemiştir. Türkiye'nin yaşanılan tüm olumsuz gelişmelere rağmen Balkan Antantında oynadığı rol, ittifakın baş savunucusu olmak istediğini göstermektedir. Bu politikalar yıllık raporlarla ABD tarafından yakından takip edilmiş, Amerikan basınında da sıklıkla yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Balkan Antantı, Amerikan Kaynakları.

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE, h.oksuz@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3957-9174, DOI: 10.37879/9789751756480.2023.12

Turkey's Role in the Balkan Entente According to the American Sources

Abstract

The peace treaties concluded after the First World War did not bring Europe the intended peace. The 'Lebensraum' policy of the Germans and the 'Mare Nostrum' policy of the Italians caused irredentist claims both in the Continental Europe and in the Mediterranean region. Likewise, the defeated nations of the 'Great War' such as the Austrians, Hungarians and Bulgarians were not happy with the peace treaties dictated on them, and thus, began to nurture revisionist expectations. This atmosphere in Europe during the 1920s caused the need for more international security and the attempts to find a new 'balance of power' began in Europe towards the end of the decade. In this context, initiatives such as Little Entente, Briand-Kellogg Pact and Four Powers Pact were formulated. The founding of these pacts in Europe helped the Balkan nations to develop an understanding towards similar initiatives. The rapprochement between the Balkan nations of Turkey, Greece, Yugoslavia and Romania bore its fruit with the signing of a Balkan Entente on February 9, 1934. In this re-investigation of the Entente, we followed the American archival documents and newspapers who posited relentlessly that Turkey was an ardent follower of the status quo of the time and to this end worked hard to include the neighboring Bulgaria in the pact. Throughout the 1930s, Turkey strove for world peace and in accordance with this foreign policy understanding, it sought ways to protect its borders in case of a regional or world war. The young state followed an independent foreign policy outside the aegis of the Great Powers while developing its power inside its territories and by forming and joining regional pacts both with its Eastern and Western neighbors. According to the American sources, of these pacts, the Balkan Entente involved nations each of whom had different expectations from joining such a pact. These sources indicated the pros and cons of joining such a pact that would determine the strength and weakness of the pact. Turkey's expectations were to establish a new base of balance against the Little Entente, to lessen the Greek pressure in the Aegean Sea and to keep the Balkans away from becoming another war arena of the Great Powers by strengthening the region politically and diplomatically. Turkey also had the aims of securing the support of the Balkan nations in changing the status of the Straits and having a say in the bilateral agreements of between these nations. Despite all negative developments, the role played by Turkey in the formation of the Balkan Entente indicated that the young state wanted to become the main advocate of the alliance. The policies of Turkey were closely followed by the American diplomats and correspondents in their annual reports and in the American press.

Keywords: Turkey, Balkan Entente, American Sources.

Giriş

Balkan yarımadası üç tarafı denizlerle çevrili, büyük ölçüde dağlık bir bölgeden oluşmaktadır. Dağların ayırdığı coğrafyada birbirinden uzak olarak yaşamlarını sürdüren Balkan halklarına, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ile birlikte Türk ve Müslüman nüfus da katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışında etnik kökenlere ya da dini mensubiyetlere yönelik bir ayrıştırma politikası olmadığı için uzun yıllar boyunca Balkanlar huzur içinde kalmıştı. *Millet Sistemi* adıyla anılan bu anlayış farklı etnik ve dini aidiyetlere mensup halkların çatışmadan bir arada yaşamasını sağlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin 18.yüzyılda başlayan askeri gerileyişi, Balkanları uzun yıllar sürecek savaşların gerçekleştiği bir sahne haline getirmiştir. Balkan coğrafyasındaki gelişmelerden Osmanlı egemenliği altında yaşayan Yunan, Romen, Arnavut, Sırp, Karadağlı ve Bulgar nüfus etkilenmiştir. Savaşlar sonucunda Balkan şehirlerinin ve köylerinin yakılıp yıkılması, nüfusun dağılması, ağır vergiler ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanma zorunluluğu bölgenin iyice fakirleşmesine neden olmuştur.¹ Bölgede merkezi otorite zayıflamış ve yerel güç merkezleri olan ayanlıklar ortaya çıkmıştır. Merkezde durum böyle iken Rusya'nın Balkanlardaki ilerleyişi ve Karadeniz'de söz sahibi olmasıyla birlikte çevredeki dengeler de değişmişti. Böylesi bir süreçte Osmanlı Devleti sadece toprak kaybetmekle kalmamış, Ortodoksların koruyucusu olma bahanesiyle Ruslar iç işlerine müdahale etme zeminini de yakalamıştır.

Fransız İhtilali'nin etkisi ve yabancı devletlerin desteklemesiyle birlikte Balkanlardaki halklar arasında da bağımsızlık hareketleri başlamıştır. 1804 ve 1887 yılları arasındaki dönemde Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya ile beraber özerk bir Bulgaristan kurulmuştur. Arnavutluk'ta da ulusal bir hareket yükselişe geçmiştir. İlk isyanlar Belgrad paşalığı, Tuna bölgesi ile Mora yarımadası ve Rumeli olmak üzere üç ayrı bölgede görülmüştür.² Bağımsızlıklarını kazanan ve genişleme stratejisi güden Balkan devletleri önce bir araya gelerek sonra ayrışarak 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen iki savaşa neden olmuştur. Birinci Balkan Savaşı sonucunda Arnavutluk bağımsızlığını kazanmış, Gökçeada ve Bozcada dışındaki Ege adaları, Makedonya, Girit, Midye-Enez hattının batısındaki bütün Trakya bölgesi Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkmıştır. İkinci Balkan Savaşı'nın neticesinde de Balkanlardaki sınırlar Bulgaristan aleyhine değişmiştir. Bulgaristan Dobruca'yı Romanya'ya, Kavala'yı Yunanistan'a, Edirne, Kırklareli, Kırkağaç ve Dimetoka'yı da Osmanlı Devleti'ne bırakmıştır.

1 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi – 1*, İstanbul 2013, s. 69.

2 Jelavich, *Balkan Tarihi – 1*, s. 195.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı Balkanlarda yaşanan olaylar neticesinde gerçekleşmiştir. Saraybosna'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Franz Ferdinand ve eşinin suikasta uğramasının akabinde bu devlet Sırbistan'a savaş açmıştı. Savaşa dâhil olan diğer devletlerle birlikte bölgesel olan savaş küresel bir hal almış ve "Büyük Harp" vuku bulmuştur. Osmanlı Devleti ile müttefik olan Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan dışındaki diğer Balkan ülkeleri İtilaf Devletleri ile anlaşıp savaşa peyderpey katılmıştır. Savaşı İtilaf Devletlerinin kazanması Balkan coğrafyasının siyasi haritasını da değiştirmiştir. Neuilly Antlaşması ile Bulgaristan, Güney Dobruca'nın Romanya'ya verilmesini kabul etmiş; Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a bırakırken, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı lehine de bazı topraklarından feragat etmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun dağılması Balkanlarda yeni devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Çekoslovakya ve Macaristan devletleri büyük ölçüde Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan koparak oluşmuştur. Macaristan. Savaşta yenilen cephede sayıldığından imzaladığı Trianon Antlaşmasıyla topraklarının üçte ikisini kaybetmiştir. Bu antlaşma kapsamında; Orta Avrupa ülkelerine kaybedilen toprakların dışında Banat'ın büyük kısmı ve Transilvanya Romanya'ya verilmiştir. Böylece savaştan en kârlı çıkan Balkan devleti Romanya olmuştur.³ Osmanlı Devleti açısından bakıldığında ise Doğu Trakya'nın Sevr Antlaşması ile birlikte Yunanlılara bırakılması kararlaştırılmıştı. Fakat Türk milletinin Milli Mücadele'yi zaferle sonuçlandırması üzerine bu bölge; Misak-ı Milliye uygun olarak, Lozan'da yeni Türk devletinin sınırları içerisindeki yerini korumuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan tablodan savaşta yenik çıkan devletler memnun değildi. 1929 yılında yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen ekonomik krizden sonra bu memnuniyetsizlik daha da belirgin bir hal almıştır. Böylece mevcut durumu bir başka deyişle statükoyu korumak isteyen devletler ile savaş sonrası düzeni değiştirmek isteyenler arasında iki cephe oluşmuştur. Fransa ve İngiltere statüko yanlısı cepheyi oluştururken; Almanya ve savaştan beklediğini bulamayan İtalya'nın başını çektiği revizyonist cephe de kendini göstermeye başladı.⁴ Büyük devletlerin dışında revizyonist cephede Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan yer alırken, statükocu cephede ise Polonya, Çekoslovakya,

3 Esra S. Değerli, "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları Balkan Paketi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 9, S. 2, 2008, s. 117.

4 Buket Önal - Mehlika Özlem Ultan, "Balkan Paketi (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 13, S. 22, 2012, s. 67.

Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya bulunmaktaydı.⁵ Dolayısıyla Balkanlar; İki Savaş arası dönemde iki cephe arasında olası mücadele alanlarından biri haline gelmiştir. Bütün bunlara rağmen Birinci Dünya Savaşından sonra barışı korumak için diplomatik alanda birçok girişim meydana gelmiştir. 1925 yılında Locarno Antlaşması, 1928 yılında *Briand-Kellogg Paktı* ve 1929'da bu paktın Doğu Avrupa'da uygulanmasına yönelik *Litvinov Protokolü* bu kapsamda sayılabilecek gelişmelerdir. Bunların son ikisinde bazı Balkan ülkeleri de yer almıştır. Bunların dışında doğrudan Balkan coğrafyasını ilgilendiren çeşitli paktlar da İkinci Dünya Savaşına kadar olan süreçte hayata geçmiştir. Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'nın da içinde yer aldığı *Küçük Antant*; Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve İngiltere'den oluşan *Akdeniz Paktı* ve Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'dan oluşan *Balkan Antantı* bunlara örnektir.

Balkan Antantı (9 Şubat 1934)

Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti, Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi kapsamında diğer devletlerle dostluk antlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Balkan devletleri arasından ilk olarak Arnavutluk ile 15 Aralık 1923'te dostluk antlaşması imzalanmıştı. Bunu 18 Ekim 1925'te Bulgaristan, 25 Ekim 1925'te Yugoslavya, 30 Ekim 1930'da Yunanistan ve 17 Ekim 1933'te Romanya izlemiştir.⁶ Revizyonist devletlerin varlığı ve İtalya'nın yayılmacı politikasıyla birlikte Balkan devletleri ilişkileri sıkılaştırma kararı almıştır. Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı sonunda sahip olduğu avantajı korumak amacıyla, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'dan oluşan Küçük Antantın kurulmasına destek olması Macaristan ve Bulgaristan'ın revizyonist emellerine karşı diplomatik bir hamleydi.⁷ Habsburg Hanedanı'nın geri dönmesi tehlikesi karşısında Küçük Antant'a dâhil olan üç devlet Balkanlarda iş birliğini geliştirmeye çabaladı. Hatta Küçük Antantın kuruluşu sırasındaki ilk tekliflerde Yunanistan da vardı.⁸ Balkan Antantının kuruluş amacı da Küçük Antanta benzerdir. 6-10 Ekim 1929 tarihlerinde Atina'da toplanan Evrensel Barış Kongresi'nde Balkan Birliği'nin kurulmasına yönelik teklif yapılmış ve kabul görmüştü. Bu kapsamdaki ilk konferans 5 Ekim 1930'da Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve

5 Değerli, agm., s. 119.

6 Değerli, agm., s. 120.

7 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi - 2*, İstanbul 2009, s. 254.

8 Robert Joseph Kerner - Harry Nicholas Howard, *The Balkan Conferences and the Balkan Entente 1930-1935*, California 1936, s. 21.

Türkiye'nin katılımı ile yine Atina'da toplanmıştır.⁹ Bu toplantıya siyasi liderlerin dışında kültürel ve mesleki örgütlerden ve üniversitelerden çeşitli temsilciler de katılmıştır.¹⁰ 150 delegenin yer aldığı konferansta; Balkan devletleri arasında her yıl dışişleri bakanları düzeyinde toplanmak, bir Balkan Antantı hazırlamak ve daimî bir örgüt kurma kararları alındı. İkinci Balkan Konferansı 20-26 Ekim 1931'de 200 delegenin katılımıyla İstanbul'da toplanmış, statükocu ve revizyonist görüşler arasındaki ayrılıkların ortaya çıkmasıyla yeterli başarıya ulaşmamıştır. 23-26 Ekim 1932 tarihlerinde Bükreş'te toplanan üçüncü konferans da gümrük birliği konusu dışında aynı akıbete uğramıştır.¹¹ Bulgaristan'ın pakt konusundan önce azınlıklar konusunu öne sürmesiyle görüşmeler çıkmaza girmiş ve Bulgarlar konferanstan çekilmiştir.¹² Dördüncü ve son konferans Selanik'te 5-11 Kasım 1933 tarihlerinde toplanmış, Bulgaristan'ın yapılan teklifleri kabul etmemesi üzerine Türkiye ve Yunanistan arasında *İçten Antlaşma Paktı* imzalanmıştır. Karşılıklı olarak sınırları güvence altına alan bu antlaşma Balkan Antantının temelini oluşturmuştur. Aynı sene içerisinde imzalanan Türkiye-Romanya ve Türkiye-Yugoslavya dostluk ve tarafsızlık antlaşmaları ile birlikte Bulgaristan dışındaki bölgede Türkiye açısından bir barış koridoru meydana gelmiştir.¹³ Bunların yanında Türkiye ile Bulgaristan arasında 6 Mart 1929 tarihinde tarafsızlık antlaşması imzalandığından Türkiye'nin Balkanlardaki sınırları için bir sorun gözükmemekteydi.

İkili anlaşmalarla birbirine bağlanan dört devlet Şubat 1934'te Belgrad'da yapılan görüşmelerle Balkan Antantının imzalanması konusunda anlaşta. 4 Şubat'ta paraf edilen taslak 9 Şubat'ta Atina'da imzalanarak dâhil olan ülkelerin anayasal kurumlarının onayına sunuldu. Bu ülkelerden Türkiye 7 Mart'ta, Yunanistan 15 Mart'ta, Yugoslavya da 22 Haziran'da antlaşmayı onaylamıştır.¹⁴ Balkan Antantı Antlaşmasını Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Yugoslavya adına Dışişleri Bakanı Boğolioub Jevtitch, Yunanistan adına Dışişleri Bakanı Demetre Maksimos ve Romanya adına da Nicola Titulescu imzalamıştır.¹⁵ Bu antlaşmanın

9 Önal - Ultan, agm., s. 73.

10 Jelavich, *Balkan Tarihi* - 2, s. 254.

11 Hikmet Öksüz, *Türminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar*, Trabzon 2016, s. 159-160.

12 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl - Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı*, Ankara 1973, 308.

13 Öksüz, *age.*, s. 160-163; Kerner - Howard, *age.*, s. 120.

14 Esin Tüylü Turan, "Yabancı Basın Işığında 1934 Balkan Antantı'nın İmzalanma Süreci", *Türk Tarihinde Balkanlar*, C 2, Sakarya 2013, s. 1294-1296.

15 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *age.*, s. 368.

maddelerine göre; imzacı dört balkan devleti, aralarındaki sınırların emniyetini garanti edecek, antantın dışındaki Balkan devletleriyle izinsiz antlaşma yapmayacak ve siyasi sorumluluk almayacak ve antlaşma imzalandığı tarihte yürürlüğe girecekti.¹⁶ Ek protokole bakıldığında ise bazı hususlar dikkat çekmektedir. Protokolün ikinci maddesinde antantın hiçbir devlet aleyhine olmadığı, amacın Balkan sınırlarını bir Balkan devletinden gelecek saldırıya karşı korumak olduğu belirtilmiştir. Böylece imzacı devletlerin Balkan bölgesi dışındaki sınırlarına gelecek bir saldırıda antant üyeleri herhangi bir sorumluluk almayacaktı. Yedinci maddede ise savunma amacıyla kurulan antant üyelerinden birinin saldırgan durumuna geçmesi halinde diğer üye devletlerin yükümlülüklerinin sona ereceğini açıklıyordu.¹⁷

Balkan Antantının oluşum ve ilan süreci bölge devletlerinin yanı sıra İtalya, Fransa, İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya gibi büyük güçler tarafından da yakından takip edilmiştir. Balkanlarda çeşitli revizyonist hedefleri olan İtalya, antanta olumlu bakmamıştır. Benito Mussolini'nin kardeşinin yönettiği gazetenin 17 Ekim 1930 tarihli nüshasında oluşturulacak olan antantın, Birinci Dünya Savaşında ortaya çıkan haksızlıkları gidermediği için başarılı olması imkânsızdı. Bulgaristan'a antanta katılmaması yönünde destek veren İtalya, bu ülkenin durumunu bir Avrupa meselesi sayarken, Sovyetlerden de nüfuzunu kullanarak Türkiye'nin Balkanlarda ileri gitmesine engel olmasını istemiştir. Nitekim İtalya, Türkiye ve Yunanistan'ı Balkan ülkesi olarak değil, Akdeniz ülkesi olarak görüyordu. Fransa ise Balkan Antantının kurulmasından memnundu. Bulgaristan'ın katılmasından yana olmakla birlikte katılmaması halinde de antantın kurulmasını destekliyordu. 1929 yılındaki Türk-Sovyet antlaşmasına göre; böylesi çok taraflı antlaşmada Sovyetlerin onayına ihtiyaç duyan Türkiye uzun süre bu ülkeyle müzakere yürütmek zorunda kalmıştır. Özellikle Besarabya meselesi ve "saldırgan devlet" maddesi Sovyet Rusya'yı rahatsız etmekteydi. Sovyet Rusya'nın itirazları üzerine İsmet Paşa, Tevfik Rüştü Aras'ı Atina'dan geri çağırılmış; fakat Atatürk direterek müzakereler sürdürülmüş ve sonuca ulaştırılmıştır.¹⁸

16 Ahmet Eyicil, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 20, S. 59, 2004, s. 359.

17 Melek Fırat, "1923-1939: Görelî Özerklik – 1", *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, C 2, İstanbul 2002, s. 352.

18 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *age.*, s. 310-332.

ABD Belgelerinde Balkan Antantı ve Türkiye

Balkan Antantının durumu ABD tarafından da yakından takip edilmiştir. ABD özellikle Bulgaristan'ın konumu üzerinde durmuştur. Amerikan arşivindeki 9 Mart 1934 tarihli *Balkan Paktı ve Etkileri* başlıklı bir mütalaada; Mussolini tarafından başlatılan ve İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'nın yer aldığı *Dört Güç Paktı* ile Versay Antlaşmasının revizyonuna yönelik ilk somut adım atıldığı belirtilmekteydi. 9 Şubat'ta Atina'da Yunanistan, Türkiye, Yugoslavya ve Romanya tarafından imzalanan Balkan Antantı hâlihazırda mevcut sözleşme yükümlülüklerine saygıyı garanti etmesi ve statükoyu korumaktan yana olması nedeniyle Dört Güç Paktı'nın tersine bir adımdı. Balkan Antantı Bulgaristan ve Macaristan'ın kabul etmediği sınırların savunulmasına yönelik bir hamleydi. Balkan Antantı değerlendirilirken ortaya konan metinden çok ülkeler için ne anlama geldiğine dikkat etmek gerekiyordu. Üye ülkelerin Antantı oluşturma amacının Avrupa'da ortaya çıkan tehditlere karşı sınırlarını korumak olduğunun vurgulandığı yazıda ülkeler açısından Antant şöyle değerlendirilmiştir;

- Yunanistan, Türkiye ve Romanya için toprak revizyonu taleplerine karşı Adriyatik'ten Karadeniz'e uzanacak bir blok ile olası Bulgar-Yugoslav birliği üzerinde bir kontrol oluşturuluyordu.
- Yunanistan ve Türkiye için Ege'ye yönelik bir Yugoslav baskısına karşı koruma sağlanıyordu.
- Yugoslavya için mevcut sınırların korunması yanında İtalya, Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan eski anlaşmaların bir dereceye kadar etkisiz hale getirilmesi beklentisi vardı.
- Avrupa çevrelerinde Türkiye'nin Küçük Antantın etkisini dengelemek için Yunanistan ve Bulgaristan ile ittifak kurmaya çalıştığı ifade ediliyordu. Türkiye bu yolla yarımada'yı güçlendirerek kendisini büyük güçlerin çatışan etkilerinden kurtarmış olacaktı.
- Balkan ülkeleri kendi halkları içindeki enerjiyi kontrol altına alarak barışı korumaya arzuluyordu.

Söz konusu metine göre Türkler ilk adım olarak Yunanistan ile dost olmuştu. Türklerin bir sonraki beklentisi Yunanistan ve Bulgaristan arasında iş birliğinin olması ve böylece Balkan sorununun güneyden kuzeye doğru düzenlenmesiydi. Türkiye, Bulgaristan'ı içine alacak bir Balkan Antantını kurulması için Bulgaristan'ın Yunanistan ve Türkiye ile barış içerisinde olmasını ve ticaretini bu ekseninde geliştirmesini beklemekteydi. Bu durum Bulgaristan'ı Dünya Savaşı sonrasındaki antlaşmaların revizyonu konusunda yalnız bırakıyordu. Çünkü Küçük Antantın

da sınır değişikliği konusunda vereceği bir şey yoktu. Küçük Antantın üç üyesi olan Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın sınırları sabitti ve revizyon talebi savaş anlamına gelebilirdi. Küçük Antant, Romanya ve Yugoslavya ile ilişkileri geliştirmesi şartıyla Bulgaristan'a ekonomik yardım yapabiliyordu. Rusların yeniden Balkanlara yönelmesiyle Bulgaristan ile Ruslar arasındaki ilişkilerin canlanması Romanya ile gelecekteki müzakereler konusunda avantaj sağlayabilirdi.

Türkiye ve dostlarının Bulgaristan'dan tek istediği sınırların değişmezliği ilkesinin kabulüydü. Sadece Romanya, Bulgaristan'ın Balkan Antantına verdiği tepkiyi şiddetle hissediyor ve taviz vermeye eğilimli görünüyordu. Bulgaristan'ın Romanya'ya kıyasla diğer komşularıyla olan sorunlarının çözümü daha zordu. Yugoslavya ile Makedonya sorunu, Yunanistan ile de Ege sorunu vardı. Mezkûr mütalaaya göre Venizelos, Bulgaristan'ın katılmaması halinde antantın oluşumunu istemiyordu.¹⁹ Yunanistan'daki Venizelos yanlısı basının değindiği en önemli nokta Yunanistan'ın istemediği bir savaşa sürüklenmesi olasılığıydı. Oysa Yunanistan Balkan Antantına katılmayarak İtalya ile ileride müttefik olma imkânına sahip olabilirdi.²⁰ Balkan ülkeleri arasında sayılıp sayılmayacağı tartışmalı olan Macaristan ise İtalya ile olan bağları nedeniyle Balkan Antantına karşı isteksiz olup, Bulgaristan ile sürdürdüğü yakın temas politikasıyla da bu ülkenin de antlaşmadan kaçınmasını istiyordu. Macaristan'ın amacı Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya'ya verdiği yerleri geri almaktı. İtalya da Balkan Antantını onaylamayan taraftaydı.

İlgili yazının sonucuna göre Balkan Antantının zayıflığının iki nedeni vardı:

- Bulgaristan ve Arnavutluk'un olmayışıyla Balkan ülkelerinin ikiye bölünmesi,
- Yugoslavya ve Romanya'nın Orta Avrupa'ya olan yakınlığı nedeniyle bu bölgede yaşanacak bir karışıklığın Yunanistan ve Türkiye'yi de ilgilendirecek olması.²¹

Askeri Ataşe J. A. Crane'in 18 Mart 1934 tarihli raporuna göre Bulgaristan, Briand-Kellog Paktı'nın gerekli olan her şeyi kapsamaması buna mukabil kendi

19 National Archives and Records Administration, Records of the War Department General and Special Staff, Military Intelligence Division "Regional File", 1922-1944, NND 745023, Record Group:165, Entry:77, Box No. 3039 (bundan sonra NARA, Box No. 3039), 9 Mart 1934.

20 İbrahim Erdal, "Yunanistan Kamuoyunda Balkan Antantı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 30, S. 50, 2011, s. 108-114.

21 NARA, Box No. 3039, 9 Mart 1934.

sınırlarını kesin olarak kabul etmekteki isteksizliği nedeniyle Balkan Antantına katılmayı reddetmiştir. Bulgar basını antantı düşmanca ve Bulgaristan'a karşı olarak görmektedir; Türkiye'yi ise ittifakın baş savunucusu olarak yansıtmaktaydı.²² Fakat Antant üyeleri genelde kararlarını ortak alıyordu. Balkan Antantı üyelerinin birlikte ortak duruş gösterdiği en önemli olaylardan biri Yugoslavya Kralı I.Alexander'ın öldürülmesi hadisesi idi. Bu olaya Antantın verdiği tepki Amerikan gazetelerinde "Beş Balkan Ülkesi Avrupa'ya Savaşa Yakın Olunduğu Konusunda Uyardı" başlığıyla çıkmıştır. Üyeler, kralın ölümünden üstü kapalı olarak Macaristan ve İtalya'yı sorumlu tutmuş ve Yugoslavya'ya destek vermişti.²³

Amerikan elçiliğinin 22 Nisan 1935 tarihli bir yazısına göre; Stresa Devletlerinin (İngiltere-Fransa-İtalya) ve Milletler Cemiyeti'nin Cenevre'deki eylemleri Almanya ile ilgili olmaları dışında pek dikkate alınmamaktaydı. Bakanlığın dikkati Küçük Antant ve Balkan Antantı üyelerinin tutumuna ve özellikle her iki antantın bir birim olarak hareket ediyor olmasına yönelmişti. Cenevre'de Stresa'dan sonra beş gücün temsilcileri Titulescu ile bir araya gelmiş ve Doktor Tevfik Rüştü Aras'tan da gelişmeleri dinlemiştir. Ayrıca St.German, Trianon ve Neuilly'yi imzalayan devletlerdeki askeri düzenlemelerin revizyonu ile ilgili olarak Laval'ı da dinlemişlerdir. Sonuç olarak; Fransız, İngiliz ve İtalyan hükümetleri doğrudan ilgili devletler tarafından serbestçe yapılması gerekenleri formüle etmekten kaçınmışlardır. Diğer yandan üç devletin tek tavsiyesi sözleşmeye dayalı çözüm dışındaki bütün çözümleri bırakıp serbest müzakereyi önermeleridir.

Elçilik raporunda; Türkiye'nin Almanya'nın silahlanma hakkına karşı olan tarafta yer alması tek başına kalmama ve Bulgaristan'a sağlanacak olası desteği engelleme şeklinde yorumlanıyordu. Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesine dair isteği ise mevcut rejimin Türklerin gururunu incitmesi ve kapitülasyon günlerini hatırlatmasından dolayıydı. Tevfik Rüştü Aras diğer ülkelerle yapılan antlaşmaların gevşetilmesi halinde Türkiye'ye de Boğazlar konusunda serbestiyet verilmesini talep etmiştir. Elçiliğe göre Türklerin ticaret gemilerini engelleme eğilimleri yoktu, fakat İstanbul'u savunma hakları olduğunu düşünüyorlardı.²⁴ Aynı yıl içerisinde Amerikan basınında yer alan iki haberde de Balkan Antantının takip edildiği anlaşılmaktadır. Balkan Antantı üyelerinin yaptığı konferansa dair bu haberde Bulgaristan ve Macaristan için sınırlı ve şartlı silahlanma kararı

22 NARA, Box No. 3039, 18 Mart 1934.

23 "5 Balkan States Warn Europe is Close to a War", *Chicago Tribune*, 20 October 1934, s. 2.

24 NARA, Box No. 3039, 22 Nisan 1935.

verildiği belirtiliyordu. Aynı zamanda delegelerin Habsburgların Avusturya veya Macaristan'da tahta geri dönmelerinin tolere edilemeyeceği; böyle bir hareketin barış anlaşmalarının ihlali olarak değerlendirileceği hususu vurgulanmaktaydı.²⁵ İkinci haberde ise Antant üyeleri arasında Bükreş'te yapılan toplantıda hava iletişimini iyileştirmeye yönelik önemli bir karar alındığından bahsediliyordu. Bu karar Macaristan ve Bulgaristan'dan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı dört ulusun statükoyu koruma amacı için önemliydi. Antant üyesi dört ülkenin başkenti arasında yeni havayolu hatları kuracakları, bu bölgede faaliyet gösteren Fransız, Alman ve Polonya şirketlerinden bağımsız olacak bir Balkan havayolları ağı organize etmeye çalıştıkları ileri sürülmüştür. Böylece bu dört ülkenin pilotları Balkan yarımadasına aşına olacak ve savaş durumunda bu deneyim değerli hale gelecekti. O sıralarda sadece Fransız, Alman ve Polonyalı pilotların böyle bir tecrübesi vardı.²⁶

Ocak 1937'de Yugoslavya'nın İtalya ile yakınlaşması ve Bulgaristan ile antlaşma imzalaması da Amerikan arşiv belgelerine yansımıştır. Yugoslavya ve Bulgaristan anlaşmasından önce Türkiye'ye danışıldığı ve bu tutumdan Türklerin memnun olduğu belirtilmiştir. Böylece Bulgaristan'ın sürdürdüğü rekabet bitmiş ve büyük devletler yerine bir Balkan ülkesiyle anlaşma yolunu seçme süreci işlemeye başlamış oluyordu. Yugoslavya-İtalya anlaşması ise Ankara'da belirli bir çevrede tedirginlik yaratmıştı. Fakat bazı çevreler, özellikle Sovyet basını, bu antlaşmada Tefik Rüştü Aras'ın parmağı olduğunu iddia etmiştir. Aynı arşiv belgesine göre Türk dış politikasının temellerinden biri ittifak olmaksızın büyük güçlerle dostane ilişkiler sürdürmeyi hedeflemektedir²⁷ Ankara'daki Amerikan elçiliğinin beyanına göre Dr. Aras Türkiye'nin güvenliğini üçlü bir yapıya dayandırmak istiyordu: Kendi gücü, Balkan Antantı ve Doğu Antantı.²⁸ Bunlar Milletler Cemiyeti'nin gücüne ve etkisine bağlı olmayan şeylerdi.²⁹

Balkan Antantının kurulmasından sonraki gelişmeler de Amerika'nın ilgisini çekmiştir. Belgelere 25-27 Şubat 1938'de yapılan Balkan Antantı toplantısında İtalya'nın Etiyopya politikası ile İspanya İç Savaşının konuşulduğu yansımıştır.

25 "Hungary Given Right to Arm", *Deseret News*, 11 May 1935, s. 1.

26 "Balkan Plan New Airlines", *Arlington Review-Herald*, 27 June 1935, s. 2.

27 NARA, Box No. 3039, 19 Mayıs 1937.

28 Doğu Antantı (Litvinov protokolü) 1929 yılında SSCB, Estonya, Letonya, Polonya, Romanya ve Türkiye'den oluşan pakttır. T.C. Dışişleri Bakanlığı, *age.*, s. 357.

29 NARA, Box No. 3039, 25 Şubat 1938.

Burada alınan kararlara göre Balkan Antantı üyeleri İspanya'ya müdahale etmeme politikasını sürdürecektir, fakat asi rejimle ekonomik çıkarlar doğrultusunda ticarete devam edilecektir. Yunanistan Başbakanı General Meteksas'ın Bulgaristan'ın antanta her zaman katılabileceğini belirtmesi de dikkat çeken bir husustur.³⁰

Amerika'nın Ankara'daki elçiliğinden bildirildiğine göre; Türk hükümeti Yunanistan'ı sadık ve güvenilir bir dost olarak görmekteydi. Türkiye'nin Yunanistan'a karşı yükümlülükleri de iki ülke arasındaki anlaşmalar nedeniyle diğer antant ülkelerine göre daha kapsamlıydı. Ayrıca Türkiye ile Yunanistan'ın diğer ülkelere göre daha büyük bir çıkar birliği vardı. Yugoslavya Türkler tarafından iyi niyetli görülüyor, fakat kendi iç dağılıklığı ve dış baskıya açık olması nedeniyle tamamen özgür bir üye olarak nitelenmiyordu. Romanya ise zayıf ve güvenilirmez gözüküyor ve askeri etkinliğine çok az güven duyuluyordu.³¹

Balkanlardaki gelişmelerin Türkiye için hayati öneme sahip olduğu da Amerikan belgelerine yansımıştır. Bölgede barışın korunmasına en büyük tehdit Bulgaristan'ın toprak talepleri idi. Bu talepler olduğu sürece Türkiye'nin çıkarları Balkan Antantı ve Türk-Yunan İttifakı ile korunabilecekti. Balkan yarımadası dışındaki tehditler ve saldırı olasılığının varlığı acil tedbirler alınmasını gerektiriyordu. Özellikle de Türk liderler Bulgar revizyonizmine karşı statükonun korunmasını Balkan Antantı ile sağlamak için ısrarcıydı. İkna edilen Balkan devletleri sayesinde oluşan bu birlik tüm Balkan devletlerinin dış saldırganlığa karşı ortak savunulmasını hedefliyordu. Türk hükümeti bu amaç doğrultusunda girişimde bulunarak savaşın başlamasından kısa süre önce Bulgaristan ve Romanya arasında bir uzlaşma sağlayıp Bulgaristan'ın da antanta katılması için uğraşmıştır. Türkiye bu hedef doğrultusunda, ilk dönemlerdeki katı politikalar yerine, Romanya'yı, Bulgaristan'ın Balkan güçleriyle işbirliğine girmesi için başta Güney Dobruca olmak üzere taviz vermeye çağırmıştır. Bulgaristan, gözden geçirilmiş bir Antanta katılmak için halkının toprak taleplerinin karşılanması stratejisini benimsemişti. Romanya'nın toprak konusunda taviz vermemesi, başka alanlarda verdiği tavizlerin de Bulgaristan tarafından kabul edilmemesi üzerine Türkiye'nin çabaları sonuçsuz kalmıştır. Her şeye rağmen Türk hükümeti Bulgaristan'ın mevcut durumdan istifade etmeyeceğine ve toprak iddialarını gerçekleştirmek üzere zora başvurmayacağına ikna olmuştu. Ancak tersi bir durumda Bulgaristan'ın saldırısına uğrayan devletin yanında yer alacaktı. Belgrad'daki son Balkan Antantı toplantısında Balkan

30 NARA, Box No. 3039, t.y.

31 NARA, Box No. 3039, 18 Mart 1940.

Antantının dış saldırıya karşı korunma amacıyla bir bloğa dönüşmesi konusunda belirli bir ilerleme kaydedildi. Balkan Antantı üyelerinin dışarıdan saldırıya uğrayan bir üyesine silahlı destek vermeyi taahhüt etmesi gerçeğine rağmen Balkan dayanışmasının tam manasıyla geliştirilip geliştirilemediği hususu ABD tarafından hâlâ şüpheyle karşılanmaktaydı.³²

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Balkan Antantı da sonunu yaşamaya başlamıştır. Balkanların Mihver Devletlerin kontrolüne girmesiyle birlikte Antant fiilen sona ermiştir. Nitekim savaş sırasında Romanya ve Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan ile karşı cephelerde yer almıştır. Savaştan sonra ise ideolojik bir bölünme yaşandı ve bölge büyük ölçüde komünizmin etkisine girdi. Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya devletleri Sovyet Rusya'nın liderliğindeki bu ideolojinin etkisi altında kalırken; Türkiye ve Yunanistan Batı tipi demokrasiye yönelmiştir.³³

Sonuç

Birinci Dünya Savaşından sonra imzalanan barış antlaşmaları Avrupa'daki devletler arasında huzurlu bir ortamı sağlayamamıştır. Çeşitli ve ağır kısıtlamalar altında ezilen mağlup devletler ilk fırsatta kaybettiklerini geri almaya odaklanmış, galip devletler ise kazanımlarını korumaya yönelmiştir. Böylece dünyada revizyonist ve statükocu olmak üzere birbirine karşı iki grup ortaya çıkmıştır. Türkiye ise kendisine dayatılan barış antlaşması olan Sevr'i reddederek İtilaf Devletlerine Misak-ı Milli sınırlarını ve kendi barış şartlarını kabul ettirme konusunda büyük oranda başarı kaydetmiştir. Böylece çözümü ertelenen bazı istisnalar dışında Lozan Barış Antlaşması ile elde ettiği toprakları korumaya yönelik statükocu bir politikaya yönelmiştir. İki cephe arasında bahsi geçen gerilim 1929 ekonomik buhranından sonra yükselişe geçmiş ve Türkiye dâhil bütün Balkan ülkelerini tehlike altında tutmaya başlamıştır. Revizyonist devletlerin bölgeye olan yakınlığı statüko yanlısı Balkan ülkelerini bir araya getirmiş ve Balkan Antantına giden süreç neticelendirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Balkan Antantına bakışı diğer büyük güçlerden farklı olmuştur. Bölgeye yakın olan Fransa, İtalya ve Sovyet Rusya gibi devletler Antantı kendi çıkarları doğrultusunda yorumlarken, ABD gelişmeleri takip eden ve objektif çıkarımlarda bulunmaya çalışan bir devlet görünümü vermektedir. Amerikan belgelerinde yapılan analizlere göre Türkiye

32 NARA, Box No. 3039, 18 Mart 1940.

33 Öksüz, *age.*, s. 176-177.

Balkanlara hayati bir önem vermekte, özellikle Bulgaristan ile kurulacak iyi ilişkilerin bölgenin geleceği için ayrı bir önem taşıdığını düşünmekteydi. Nitekim bu doğrultuda da Bulgaristan'ın Antanta dâhil olması için çok çaba göstermiş, hatta İkinci Büyük Savaş öncesinde katılımın sağlanması amacıyla Romanya'ya Güney Dobruca'dan taviz vermesi hususunda ölçülü tavsiyelerde bulunmuştur. Türkiye'nin Balkan Antantı üyelerinden en çok Yunanistan'a güvendiği, Yugoslavya'yı dış etkiye açık gördüğü, Romanya'yı da askerî açıdan oldukça zayıf bulduğu Amerikan belgelerine yansıyan diğer hususlardır. Türkiye'nin Balkan Antantının kurulmasıyla Küçük Antant karşısında bir güç dengesi oluşturmak istediği de belgelere yansıyan bir başka husustur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

National Archives and Records Administration (NARA),

Records of the War Department General and Special Staff, Military Intelligence Division "Regional File", 1922-1944, Box No. 3039.

Sürelî Yayınlar

"5 Balkan States Warn Europe is Close to a War", *Chicago Tribune*, 20 October 1934.

"Balkan Plan New Airlines", *Arlington Review-Herald*, 27 June 1935.

"Hungary Given Right to Arm", *Deseret News*, 11 May 1935.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Değerli, Esra S., "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları Balkan Paktı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 9, S. 2, 2008, s. 115-134.

Erdal, İbrahim, "Yunanistan Kamuoyunda Balkan Antantı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 30, S. 50, 2011, s. 105-118.

Eyicil, Ahmet, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 59, 2004, s. 335-367.

Fırat, Melek, "1923-1939: Görelî Özerklik – 1", *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, C 2, İstanbul 2002.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi – 1*, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi – 2*, Küre Yayınları, İstanbul 2009.

Kerner, Robert Joseph – Howard, Harry Nicholas, *The Balkan Conferences and the Balkan Entente 1930-1935*, University of California Press, California 1936.

Öksüz, Hikmet, *Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar*, Serander Yayınları, Trabzon 2016.

Önal, Buket – Ultan, Mehlika Özlem, "Balkan Paktı (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 13, S. 22, 2012, s. 65-84

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl - Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı*, Ankara 1973.

Turan, Esin Tüylü, “Yabancı Basın Işığında 1934 Balkan Antantı’nın İmzalanma Süreci”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C 2, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2013, s. 1277-1307.